

ЕЛЕКТРОННИЙ БАГАТОМОВНИЙ СЛОВНИК СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СПРОБА УКЛАДАННЯ

© Дев'ятко Ю. С., 2016

У статті розглянуто питання, які стосуються алгоритму укладання електронного багатомовного словника стоматологічних термінів, розроблення його макро-, медіо- й мікроструктури та лексикографічних параметрів. Також висвітлено проблеми, що виникають під час написання словникових статей і питання комп'ютерного забезпечення для реалізування проекту укладання словника.

Ключові слова: українська мова, комп'ютерна лексикографія, електронний словник, стоматологічний термін, лексикографічний параметр, макроструктура, медіоструктура, мікроструктура.

The article deals with major problems, which have arisen in compiling process of electronic multilingual dictionary of dental terms. The article gives a detailed analysis of developing macro-, medio- and microstructure for the abovementioned dictionary and some lexicographical parameters are considered. Some aspects of dictionary entries writing and software for dictionary compiling are highlighted as well.

Keywords: Ukrainian language, computer lexicography, electronic dictionary, dental term, lexicographical parameter, macrostructure, mediostructure, microstructure.

Постановлення наукової проблеми та її значіння. У добу комп'ютеризації та глобалізації особливої значині в сучасній прикладній лінгвістиці набуває саме комп'ютерна лексикографія, яка є своєрідним комп'ютерним лексикографічним інструментарієм мовознавства. Комп'ютерні технології спростили як працю лексикографа зі створення словника, так і працю кінцевого користувача зі словником. Потреба в укладанні вузькоспеціальних медичних термінологічних словників, які б відображали сучасний стан розвитку медичної науки, нині постає доволі гостро, що відображають лінгвістичні й екстралінгвальні причини. Серед лінгвістичних виокремлюють стандартизацію та уніфікацію вузькофахової української медичної термінології; потребу виконання еквівалентного перекладу спеціалізованої медичної літератури; упорядкування структури термінологічної системи. Серед екстралінгвальних – зростання співпраці України з іншими країнами в медичній галузі; освоєння новітніх терапевтичних методів й обладнання; поява віртуальних способів створювання, зберігання, оброблювання та передавання інформації. І тут не можна не погодитися з А. Д'яковим у тому, що нині постала потреба формувати національну термінологію, складати термінологічні словники, які б відповідали світовим стандартам, із метою вивести національну термінографію на світовий рівень, що залежить також і від правильного відтворення українською мовою запозичених термінів, їхнього правильного використання тощо [6; с. 6].

Аналізування останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, принципово важливими є дві ознаки комп'ютерних словників, які зокрема згадує Б. Свенсен – це можливість повнотекстового пошуку й необмежений обсяг словника [1, с. 263]. Варто зазначити, що протягом останніх десятиріч побачили світ лише паперові версії перекладних і тлумачних словників стоматологічної галузі, які було видано переважно не в Україні: «Українсько-англійсько-російсько-німецький словник для стоматологів» за ред. Р. А. Гуменського, Г. І. Гурської та ін. (1996); «Стоматологічний російсько-латинсько-український словник» С. О. Мушака, С. В. Нечая (2004), «Толковый англо-русский словарь и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии»

В. Ф. Новодранової (2007), «Русско-английский медицинский словарь для стоматологов» Б. І. Репіна (2010), «Новый англо-русский словарь для стоматологов» Л. Ю. Берзегової і Д. Ф. Ковшило (2009), «Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології» М. Я. Нідзель-ського та ін., Jaupée's Dental Dictionary (2009), Oxford Dictionary of Dentistry by Robert Ireland (2010), Mosby's Dental Dictionary (2014).

Наразі є тільки медичні електронні словники, які в певній мірі містять стоматологічну термінологію, але не відображають усієї терміносистеми стоматології. Так, зокрема йдеться про «Новий англо-російський медичний словник», що розроблено з використанням оболонки електронного словника АВВУУ Lingvo. Також існують інтернетсловники медичної термінології, що доступні в режимі онлайн, як-от: <http://medterms.com.ua/>, де трапляються тлумачення медичних термінів українською мовою, <http://www.medsrv.ru/>, де подано англійський еквівалент і тлумачення російською мовою (створено на основі «Великого тлумачного медичного словника», 2001) та міжнародний медичний словник <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>, де докладно цитовано тлумачення медичних термінів англійською мовою з авторитетних медичних словників, таких як Farlex Partner Medical Dictionary, Dorland's Medical Dictionary for Health Consumers, Mosby's Medical Dictionary, Medical Dictionary for the Dental Professions тощо.

Але, на жаль, в електронному вигляді нема навіть загальномедичного перекладного словника, де однією з мов перекладу була б українська, не кажучи вже про словник стоматологічних термінів. Тому мета статті – розглянути проблеми створення й окремі аспекти укладання електронного багатомовного (англійсько-українсько-російського) тлумачного словника стоматологічних термінів.

Зауважмо, що Українським науково-дослідним і навчальним центром проблем сертифікації, стандартизації та якості створено Національний банк стандартованих науково-технічних термінів, проте без жодного стоматологічного терміна: водночас йдеться не лише про суто фахові, а й застосовні терміни (слова, що належать також до інших предметних галузей, і в стоматології є подібне поняття) та дотичні терміни (мають таку саму значину та функції, як і в суміжних предметних галузях, де їх можна вважати за фахові).

Низка дослідників (В. М. Лейчик, В. В. Дубічинський, Н. А. Сівакова) розробляли й обґрунтовували етапи лексикографічної праці зі словником. Аналізуючи й синтезуючи підходи, які навели зазначені науковці, пропонуємо такий алгоритм роботи:

- 1) Пропедевтичний етап: аналізування наявних спеціалізованих комп'ютерних словників із метою виокремити в них лексикографічні параметри й напрямки їхнього доповнення або уточнення.
- 2) Розроблювання макро-, медіо- й мікроструктури словника.
- 3) Формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів.
- 4) Створення комп'ютерного забезпечення словника.

Щоб виявити й схарактеризувати лексикографічні параметри розглянемо зазначені вище електронні та традиційні («паперові») словники. Про виявлені параметри йтиметься дещо пізніше в розрізі мікроструктури словника.

Ключовими аспектами для створення багатомовного тлумачного словника є розроблення його параметрів і макро-, медіо- й мікроструктури. За Е. Агриколою, під мікроструктурою розуміємо структуру окремої словникової статті, медіоструктура – взаємозв'язок статей і макроструктура – компонування словника в цілому [2, с. 73]. Важливим поняттям дво- й багатомовної лексикографії є адресат словника. Тому вважаємо за доцільне на цьому етапі роботи з'ясувати (провести опитування чи анкетування) у цільовій аудиторії (адресатів) словника їхні бажання та пропозиції щодо майбутнього словника та комфортної роботи з ним. Ураховуючи результати проведеного опитування, можна розробляти власне структуру словника, починаючи з великих частин та закінчуючи словниковою статтею – «основною композиційною і комунікативною одиницею словника як особливого жанру інформаційно-довідкової літератури» [5; с. 205].

Також пропонуємо в словнику зреалізувати частково тезаурусний підхід, тобто, відобразивши семантичний взаємозв'язок його одиниць, зокрема для кожного узусного поняття, де це можливо, подати абсолютні синоніми (дуплети) й неповні синоніми.

Укладаючи такого словника, маємо дотримувати вимоги міжнародних стандартів ISO 1951: 2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, а також вимоги ДСТУ 3699:2009 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Зокрема, ураховуючи вимоги ДСТУ 3699:2009 й інших стандартів, можна попередньо сформулювати модель словникової статті:

- Вхідне слово (лексема англійською мовою): реєстр англійських термінів (заголовковий термін), фонетична транскрипція (аудіозапис), належна граматична характеристика терміна (зазначити частину мови для однослівних термінів),
- Зона перекладних еквівалентів: український відповідник, російський відповідник.
- Тлумачення: дефініції термінів чи терміносполук українською мовою.
- Приклади сполучуваності з іншими словами (у разі потреби ілюструючи вживання того чи того терміна).
- Синонімічні одиниці, посилки.
- Графічні ілюстрації (для унаочнення дефініції терміна у вигляді малюнків чи світлин).

Черговим етапом лексикографічної діяльності є формування власне корпусу словника, тобто добирання відповідного мовного матеріалу. Актуальність термінів і забезпечування повноти термінологічної системи – одні з найважливіших критеріїв добирання термінологічних одиниць. Безперечно, що, добираючи терміни, маємо орієнтуватись на їхню відповідність критеріям, зазначеним у ДСТУ 3966:2009 [9, с. 16]. Переважну більшість словника становлять термінологічні сполуки (багатокомпонентні терміни/складені терміни), а не однослівні терміни, і на те є певні причини. По-перше, це підвищена складність перекладу термінологічних сполук; по-друге, англійська мова є аналітичною, тому більшість термінів має кілька слів. Також показово, що збільшення довжини багатокомпонентних термінів відбиває прагнення до точності вираження поняття, оскільки саме це збільшення знівелює ступінь багатозначності терміна [3, с. 208]. Аби зреалізувати принцип системності термінології та полегшити пошук потрібної термінологічної одиниці корпус словника побудовано за абетково-гніздовим принципом. Це систематизує багатослівні термінологічні сполуки, яких, як уже було зазначено, є чимало у словнику. Таким чином, подаємо опорне (гніздове) слово, а в його гнізді – термінологічні сполуки, що містять відповідне опорне слово (із метою ощадити місце, опорне слово заступаємо вужиком), узгоджені чи/та неузгоджені означення. Порядок слів у гнізді прямий, оскільки в англійській мові неможливо змінити порядок слів на зворотний (що можливо в українській), бо тоді зазнає змін і значина самого терміна. У подібних випадках маємо втілити багаторівневу структуру словникової статті.

Наведемо приклад терміностаей з опорним словом:

retainer [rɪ'teɪnə] – ім. фікса́тор, ретейнер; спеціальний пристрій, яким фіксують чи утримують у певному положенні що-небудь

orthodontic ~ [ɔ:θə'dɒntɪk] ортодонтичний фіксатор; пристрій, який укріплює та фіксує зуби після ортодонтичного лікування

prosthodontic ~ [ˌprɒsθə'dɒntɪk] зубопротезний фіксатор, фіксатор зубного протеза; частина протеза, за допомогою якої власне сам протез кріплять до опорного зуба чи імплантата; син. **attachment retainer**

Чергове важливе завдання – дібрати українських і російських еквівалентів. Саме на цьому етапі зчаста постає проблема багатозначності, коли термін має декілька різних термінологічних значін, їх розв'язуємо так: у гнізді відповідного слова термін кожного поняття подаємо окремою нумерованою статтею разом із відповідними тлумаченнями й поясинами чи ілюстраціями українською мовою. В електронному словнику подати таку терміностаттю можна використавши багатопланову структуру:

crown [kraɪn] – ім. 1. коро́нка зуба анатомічна; 2. коро́нка; ортопедична конструкція, мікропротез, яким покривають коронкову частину зуба чи окремо взяту частину її поверхні, та використовують для відновлення анатомічної форми зубів, які не підлягають менш інвазивному лікуванню (пломба, вкладень), а також для змінювання форми, положення чи кольору зубів

Також варто зазначити, що єдиним в Україні держаним органом, який фахово досліджує українську науково-технічну термінологію, Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТ) Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Міністерства освіти і науки України, розроблено систему PolyDic v. 1.0, використовуючи яку вже видано чотири комп'ютерних диски з електронними версіями двомовних термінологічних словників [7, с. 53]. Проте ми не можемо в повній мірі зреалізувати проект укладання багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, бо систему PolyDic v. 1.0 розраховано тільки для укладання двомовних словників. Щодо укладання багатомовних мультимедійних словників слугуватиме чергова версія системи PolyDic ML 3.0 [7, с. 53].

Допоки не створено повноцінного електронного багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, пропонуємо розроблювати власного словника, використовуючи оболонку електронного словника АВВУ Lingvo, створювати власні бази термінологічних даних, використовуючи програмове забезпечення Multiterm, які в подальшому можна використати й у програмі TRADOS, і встановити як «надбудови» в текстовому редакторі Microsoft Office Word. Усе це дозволяє не лише систематизувати терміни й мати до них швидкий доступ, але й спростити та автоматизувати перекладацьку діяльність.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми схарактеризували основні теоретичні аспекти створення словника стоматологічних термінів, спираючись на теоретичні досягнення сучасної лексикографії та пов'язаних із нею лінгвістичних дисциплін. На цьому етапі укладання англійсько-українсько-російського словника визначено лексикографічні параметри словника, розроблено мікроструктуру словника, частково написано словникові статті й постійно триває добирання мовного матеріалу, рівночасно з перекладанням англійсько-українсько/російської фахової стоматологічної літератури. А також, створено бази даних на основі програмового забезпечення SDL Multiterm 2011. До того ж налагоджено тісну співпрацю й залучено до редагування змістовного матеріалу словника фахівців-стоматологів. У перспективі передбачено практичне розроблювання електронної оболонки словника й рівночасне видавання традиційного словника стоматологічних термінів.

1. Svensén B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making / Bo Svensén. – N. Y. : Oxford University Press. – 1993. – 304 p. 2. Агрикола Э. Микро-, медио- и макроструктуры как содержательная основа словаря // Вопросы языкознания. – 1984. – № 2. – С. 73. 3. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода : учеб. пособие / Л. И. Борисова. – М. : МПУ, 2001. – 208 с. 4. Дубічинський В. В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології / Володимир Дубічинський. – Х. : НТУ «ХПІ», 2004. – 203 с. 5. Денисов П. Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии / Петр Денисов. – М. : МГУ, 1974. – 245 с. 6. Д'яков А. С. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с. 7. Мисак Р. Комп'ютерні словники : класифікація та укладання / Роман Мисак // Проблеми української термінології : міжнар. наук. конф., 30 версн. – 1 жовт. 2008 р. : зб. наук. пр. – Л., 2008. – С. 52–55. 8. Сидні І. Ландау Словники : мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Ландау ; [пер. з англ. О. Кочерга]. – К. : К.І.С., 2012. – 480 с. 9. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2010-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 34 с. – (Національний стандарт України).